

kavram ve dünyası ile ilk karşılaşmaları açısından böyle bir girişin, kendileri için sosyoloji dünyasına ve buradan hareketle kitabın diğer ana bölümlerine geçişlerine kapı açar nitelikte olacağı düşünülmüştür.

Eldeki verilere¹ göre 5 milyar yıl öncesinden başlayan, gezegenimizin oluşumu ve 3.5 milyar yıl öncesinden başlayan ilk yaşam formlarından; 3 milyon yıl önceki Afrika'nın değişik yerlerinde bulunmuş olan (özellikle Taş Devri'ndeki Etiyopya'da) insan ve alet kalıntıları, zaman içindeki evrimleşme ile 250 bin yıl kadar önce "homo sapiens"lerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Anatomik olarak günümüz modern insanına benzeyen "homo sapiens sapiens" in 50 bin yıl kadar önce görüldüğü, 15 bin yıl kadar önce mağaralarda yaşamaya başladıkları belirtilmektedir. Ağırlıklı olarak, teorilere göre, ilk ortaya çıkış yeri Afrika olan insan türünün buradan dünyanın değişik bölgelerine yayıldıkları ve coğrafi koşul ve iklimlerin etkisi ile geçirdikleri evrim sonucunda farklı ırklar şeklinde tarih sahnesinde görüldükleri söylenmektedir. Kuzey Amerika'ya ise ilk insanların Asya kıtasından ve Bering Boğazı üzerinden geçtikleri varsayılmaktadır.

Özetle insanlar, yeryüzündeki varlıkları söz konusu olduğunda, öncelikle, küçük gruplar halinde yabani bir hayat biçimi sürdürmekteydiler. Yaşayabilmek için buldukları coğrafyaya - doğaya uyum sağlamak zorundaydılar. Özellikle, avcı-toplayıcı olarak besin kaynaklarını temin etmekteydiler. Bu yaşam tarzı, onları sürekli bir hareket halinde olmak zorunda bırakıyordu. Diğer taraftan, yırtıcı hayvanlar, diğer, kendileri gibi olan başka gruplar, zor doğa koşulları ve besin kaynaklarının tükenmesi gibi sorunlarla sürekli karşı karşıya kalıyorlardı. Yiyecek toplama gücünü kaybedenler ile hastalar geride bırakılıyor, bir nevi ölüme terk ediliyorlardı. Kısacası bu süreçte, doğaya tam bir bağımlılıktan söz etmek olanaklıdır.

Zaman içerisinde, grupların büyümesi, bazı ilkel aletlerin geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaşması, bazı hayvanların evcilleştirilmesi, gruplar içinde ufak ufak bir ilişki sisteminin oluşmasına yol açtı. Özellikle çapa ve daha sonra sabanın keşfi ile bazı bitki ve tahılların ekiminin öğrenilmesi, bu grupları nehir kenarlarında veya mağaralarda geçici konaklama ve barınmaya itti. Bu süreçte insanlar, ihtiyacından fazlasını üretmeye başladılar. İşte insan türünün sosyal, ekonomik ve politik anlamda çok büyük bir dönüşüm geçirmesine

¹ Detaylı bilgi için bkz. (Macionis, 2001).

yol açan şey, bu ‘artı-ürün’ oldu. Diğer bir deyişle bir topluluk, geçinmek için örneğin günümüz deyimleriyle, 100 kg buğdaya gereksinim duyuyorsa, tarımı keşfetmesiyle 1000 kg buğday üretmeye başladı. Aradaki 900 kg artı-ürün olarak ortaya çıktı. İşte tamda bu noktada insanlık, tarihinin en büyük dönüşümünü yaşadı denebilir. Başka bir ifade ile, daha önce herkes yiyecek teminine katılıyorken; şimdi bu artı-ürünü koruyacak, başka ürünlerle takas edecek ya da dağıtımını yapacak birileri ortaya çıkmaya başladı. İşte insan toplulukları arasındaki ilk kırılma, dolayısıyla ilk hiyerarşik yapı, zaman içerisinde daha da belirginleşerek, oluşmaya ve kurumsallaşmaya başladı. Hatta topluluklar kendi içinde sınıfsal bir yapının tohumunu atmaya başlamış oldular: Ürünü üreten ile, artı-ürünü muhafaza eden, dağıtan, artı-ürün ile ilgili karar veren ve uygulayan kimseler farklılaştı. Böylece topluluklarda farklı bir yapı ve ilişkiler sistemi oluştu. Bu arada, yönetici olarak nitelendirilebilecek bu kesimlere bağlı, muhafız veya asker denebilecek silahlı güçler ortaya çıktı. Bu gücün varlığı, yeni oluşmaya başlamış olan bu hiyerarşik yapıyı, zaman içinde daha da belirgin ve egemen hale getirdi. Bu aşamadan itibaren geçici yerleşimler, kalıcı yerleşimlere dönüşmeye başladı. Böylece ilk uygarlık nüvelerinin, 12 bin yıl önce, bu günün Irak’ında, Fırat ve Dicle nehirlerinin bereketli havzasında -Mezopotamya’da- sürekli yerleşim birimlerinin ortaya çıkması ile atılmış olduğu söylenmektedir (Macdonis, 2001).

Daha büyük gruplar ya da topluluklar şeklinde bir arada yaşamaya başlayan insanlar; önceki sürü yaşamlarında; var olmak, hayatta kalabilmek için öncelikle ve çoğunlukla doğa ile bir mücadele içerisindeydiler. Sürekli yerleşimlerde yaşamaya başlamalarıyla bu mücadele ve çatışma, yerini, ağırlıklı olarak insan – insan mücadele ve çatışmasına bırakmıştır. Bunun da temel nedeni, ekonomi biliminin yanıt aradığı ana soruda yatmaktadır²: ‘Kıt kaynaklar ile sınırsız gereksinimler dengesi’, insanlar birbirlerinin boğazlarına sarılmadan, güçlülerin zayıf ve dezavantajlı konumda olanların haklarını gasp etmelerine izin vermeden, nasıl sağlanabilir sorusudur.

Her birey, yaşamsal tüm gereksinimlerini kendi başına karşılayamadığı için toplumsal yaşamda “işbölümü” ve “uzmanlaşma” dediğimiz durumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, ekmeğinizi kendiniz üretebilirsiniz ancak gömleğinizi, kahvenizi, otomobilinizi veya ayakkabınızı, gereksinim duyduğunuz tüm gıda maddelerini kendiniz üretemezsiniz. Bu gerçeklik, biz insanları, çıkarlarımız çatışsa da bir arada yaşamaya mahkum eder.

² Detaylı bilgi için bkz, Çağlar (2017).

İnsanları olanaklı olduğu ölçüde en az sorun ile bir arada yaşatmak için ilk önceleri, gelenek, görenek, töre, ahlak vb. sözlü kurallar üretilmiş ve hayata geçirilmiştir. Nüfusun artması ve kalabalıkların kontrolünün zorlaşması veya bazı insanların bu sözlü kuralları tanımamaları veya uymamaları sonucu bu kez “toplum sözleşmesi” olarak nitelendirilen yazılı temel veya anayasalar ve bu anayasalara dayalı, yaşamın hemen hemen her alanı ile ilgili yasalar çıkarıldı ve bu yasaları insanlara eşit şekilde uygulayacak kolluk kuvvetleri ve adalet sistemleri oluşturuldu (Çağlar, 2017: 8).

Özellikle, bazı hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımın yaygınlaşması, sürekli yerleşim birimlerinin sayısının artmasına ve sonuç olarak kent merkezlerinin, diğer bir deyişle, şehir devletlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nüfus olarak, günümüz metropol ve megapol kentleri ile kesinlikle karşılaştırılamayacak olsalar da, bu kentlerde; kenttekileri doyurma, kentleri koruma, yönetme vb. konular başta olmak üzere yoğunluğu giderek artan sorunlar, kendini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Bu sorunlarla baş edebilmek için insanlar, tarihsel süreç içerisinde kendine göre “tanrılar” veya “iyi ruh”, “kötü ruh” gibi bazı ilahi güçler yaratmış ve onlardan sorunlarının çözümünü beklemişlerdir. Örneğin, volkan patlamalarını tanrıların kızgınlığı olarak yorumlamış; onlara kurbanlar, sunaklar sunmuş ve çözemediği her şeye bir ruhanilik atfetmiştir. Özellikle “antik Yunan” başta olmak üzere hemen hemen her şeyin bir tanrısı, putu veya “totem”i var edilmiştir. Zeus’tan Eros’a, Dionysos’tan Posedion’a hemen hemen her durum ve şeyin bir tanrısı olmuştur. Aslında bu tavır ve uygulama, insan – doğa ile insan – insan mücadelesinde, insanın bilgi ve donanım olarak yetersizliğinin bir ürünüdür demek yanlış olmayacaktır. Bu çoklu tanrıların sorunları çözmekte yetersiz kalışı, insanları “çok tanrıcılık”tan “tek tanrıcılık”a doğru yönlendirmiş ve günümüzde “semavi dinler” dediğimiz dinler ortaya çıkmıştır. Örneğin, tam tarihi kesin olarak verilmemekle birlikte aşağı-yukarı 3200 yıl kadar önce Hz. Musa ve Musevilik; 2018 yıl kadar önce Hz. İsa ve Hristiyanlık, 622 yılında da Hz. Muhammed ve İslam, din olarak kabul edilmiştir. Yakın ve Orta – Doğu coğrafyasında bunlar olurken; uzak Asya’da ise Buddha (MÖ 563-483), K’ung Fu-tzu ve Confucius (MÖ 551-479) ortalama 2500 yıl önce kendi düşünce ve ilkeleriyle, daha filozofik bir cephede, o dönemin insanlığını kurtuluşa götürmeye çalışmışlardır. Bu arada “Antik Yunan”da da Thales (MÖ 625-545), Herakleitos (MÖ 535-475), Pisagor (MÖ 570-495, Aristo (MÖ 384-322), Platon (MÖ 427-347), Socrates (MÖ 470-399) vb. filozoflar da bir arada yaşama, sorunların çözümü ve en iyi yönetim biçimi başta olmak üzere hemen hemen her konuda felsefi boyutta fikirler geliştirdiler. Aynı

şekilde İslam dünyasında da; Gazali, Farabi (872-950), İbn-i Haldun (1332-1406), İbn-i Rüşd (1126-1198), İbn-i Sina (980-1037), Suhreverdi (1155-1191), El-Biruni (973-1050), Mevlana Celaleddin-i Rumi (1207-1273), Hacı Bektaş-ı Veli (1209-1271) ve Yunus Emre (1238-1320) gibi düşünür ve entelektüeller de daha iyi bir toplum, daha iyi bir yönetim, daha ahlaklı ve erdemli toplum vb. konularda fikir ve söylemler geliştirmişlerdir.

Kısacası, soru sorma ve yanıt arama, bir tür felsefi ve bilimsel serüven başlatılmış ve insanlık sürekli, kesintisiz olarak çözemediklerini bir şekilde anlamlandırmaya çalışmış ve kendine özgü çözümler üretmiştir.

Sonuç olarak insan, aklını ve onun ürünü olan bilimi kullandıkça, bilinmeyenleri çözmeye başlamış ve onları çözdükçe, atfettiği kutsallıkları sona erdirmiştir. Ancak insan türü, yaşamsal ve toplumsal faaliyetlerinde aklın, dolayısıyla bilimin kullanılmaya başlandığı döneme kadar çok çok büyük bedeller ödemiştir. Örneğin, Engizisyon mahkemeleri tarafından 350 yıl boyunca, kilisenin doğmalarını sorgulayan veya eleştiren, karşı çıkan 500 binden fazla düşünen ve sorgulayan insan öldürülmüştür. Hatta zaman zaman bu vahşet döneminden söz ederken “orta çağ karanlığı” kavramlaştırması kullanılmaktadır. O dönem için oldukça yüksek olan bu sayıda entelektüel, eğer öldürülmeyip, fikirleriyle insanlığa ve doğaya katkı yapmış olsalardı, bu gün insanlık olarak çok çok daha ileride bir yerlerde olacağımız kesindi. Bu zamanlarda, daha çok beylik, prenslik veya krallık ve daha sonra da imparatorluklar biçiminde oluşan toplumlar, özellikle 1648 Westfalya Anlaşması ile ufak ufak, “ulus devlet”lerin oluşumu sürecine doğru evrilmişlerdir.

Bütün bu oluşum ve gelişmelere karşın, özellikle demirin eritilmesi, tarımda makineleşme, barutun icadı, buharın keşfi ve kullanımı ve bunun sonucunda yeni savaşlar ve savaş aletleri – silahlar; karada raylar ve buharla çalışan tren lokomotifleri, denizde ise buharlı gemilerle ülkeler ve kıtalar arası ulaşım daha kolay ve kısa sürede gerçekleşir olmuştur. Bu durum bir taraftan ticaretin artmasına yola açarken diğer taraftan yeni kara parçalarının hatta Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi yeni yerlerin keşfedilmesini sağlamıştır. Bu arada özellikle Avrupalı tüccarlar tarafından çoğunlukla Latin Amerika topluluklarından yüklü miktarda altın ve gümüş Avrupa’ya getirilmiş; bu da ticaretten elde edilen diğer kazançlarla birlikte, sanayileşme için gereken sermayenin oluşumuna önemli

katkı sağlamıştır³. Aynı süreçte, özellikle İngiltere ve Kıta Avrupa'sında dokuma başta olmak üzere sanayileşme başlamış ve bütün bu oluşumlar kendi beraberinde kent merkezlerine, kentlerin emeğinden kat be kat fazla nüfusun akın etmesine neden olmuştur⁴. Ancak bu insanların gerekli yaşam koşulları, minimum düzeyde bile karşılanamamıştır. Diğer taraftan, kent merkezlerinde, zaman zaman bey, prens ve hatta krallara borç veren yeni bir toplumsal katman, “kent burjuvazisi” oluşmuş ve iktidarlarda toprak aristokratları gibi hak talep etmeye başlamışlardır. Sonuç olarak başta Fransız Devrimi (1789) olmak üzere, pek çok yerde pek çok iç savaşlar yaşanmıştır. Örneğin özellikle İngiltere’de işçiler, kendi işini elinden alıyor diye fabrikalardaki makinaları parçalamış ve pek çok toplumsal bunalım ve başkaldırı olayları yaşanmıştır. Bu sefalet, çatışma ve savaşlar üzerine, dönemin bilim insanı olarak nitelendirebileceğimiz entelektüelleri (Ayrıca bkz. Dipnot 4), “bu sorunları nasıl çözebiliriz?” sorusuna yanıt aramışlardır. Özellikle Batı kökenli bilim insanlarının, ‘Sosyolojinin babası – kurucusu’⁵ olarak kabul ettikleri Auguste Comte (1798-1857), bu sorunun yanıtını, 1838 yılında, ‘Toplumbilim’ denen bir disiplin geliştirerek vermeye çalışmış ve hatta ete-kemiğe büründürdüğü Sosyolojiyi, “queen of sciences” (bilimlerin kraliçesi) olarak nitelemiştir. (Çağlar, 2017: 17-44). Aşağıda bu süreç, özet olarak verilmiştir.

1. Sosyolojinin Gelişimi

Sosyolojinin tarihsel olarak, kısa ve öz, gelişme sürecine bakılacak olursa şunları söylemek olanaklıdır (Detay için bkz. Horton and Hunt, 1984:14-21). Comte sosyolojinin

³ Max Weber, Avrupa sanayileşmesinde, Protestan Ahlakı'nın önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Geniş bilgi için bkz., (Weber, 2013).

⁴ Ekonomik gelişme ve şehirlerin hızlı büyümesi, siyasal alanda da yeni düşünür ve düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, Thomas Aquinas (1225-1274), Francis Bacon (1561-1626), Thomas Hobbes (1588-1679), Rene Descartes (1596-1650), Spinoza (1632-1677), John Locke (1632-1704), David Hume (1711-1776), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Adam Smith (1723-1790), Immanuel Kant (1724-1804), Saint-Simon (1760-1825), Hegel (1770-1831), Harriet Martineau (1802-1876), Alexis de Tocqueville (1805-1859), John Stuart Mill (1806-1873), Mikhail Bakunin (1814-1876), Lewis Henry Morgan (1818-1881), Karl Marx (1818-1883), Pitirim Sorokin (1889-1968), Herbert Spencer (1820-1903), Emile Durkheim (1858-1917), Jane Adams (1860-1935), George Herbert Mead (1863-1931), Max Weber (1864-1920), W. E. B. Du Bois (1868-1963), Talcott Parsons (1902-1979) vd.

⁵ Bazı bilim insanları ise, adını sosyoloji olarak koymamış olsa bile, yaptıkları ve yazdıklarının sosyolojinin alanına giriyor olmasından hareketle, İbn-i Haldun'u sosyolojinin babası ve kurucusu olarak kabul ederler, ki bu bölümün yazarı da, bu görüşü kabul etmektedir. Özellikle Mukaddime adlı eserinde, sosyolojinin çalışma konularını oluşturan göçebe-köy ile yerleşik-kent toplumsal yaşamı; toplumsal bilinç, duyarlılık, yardımlaşma-dayanışma, toplulukların-kabilelerin-aşiretlerin oluşumu (asabiyet bağı), gelişimi, duraklama ve ölüm evreleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Diğer bir deyişle, Comte'dan çok önce, “İlm-i Tabiaat-i-Umran adı ile toplumların işleyiş ve değişimleri hakkındaki evrensel kuralları ortaya koymaya çalışmıştır” (Kongar, 1979: 68).

sistematik gözlem ve sınıflandırmaya dayanması, otorite ve spekülasyona dayanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Daha sonra, 1876 yılında İngiltere’de Herbert Spencer, ‘Sosyolojinin İlkeleri’ni yayınlamıştır. Spencer, organik evrim teorisini (organic evolution theory) insan toplumlarına uygulamış ve büyük ölçekli denebilecek ‘sosyal evrim (social evolution)’ teorisini geliştirmiştir. Bunun üzerine Amerikalı Lester F. Ward 1883 yılında, ‘Dinamik Sosyoloji’ adlı eserini yayınlamıştır (Horton and Hunt, 1984: 14). Aslında sosyolojinin öncüleri olarak kabul edilen bu isimler, sosyal filozoflardı demek yanlış olmayacaktır. Ancak sosyolojinin gerçek verileri toplayıp, organize edip sınıflaması ve bu bulgu ve gerçeklerden kendi teorilerini üretmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Diğer taraftan Fransız Emile Durkheim, 1895 yılında yayınladığı, ‘Sosyolojik Metodun Kuralları’ adlı eseriyle sosyolojide bilimsel yöntemin ilk ve önemli adımını atmış oldu. Bu metodolojiyi kullanarak çalışmalarını sürdürdü ve bunları, 1897 yılında ‘İntihar’ başlığıyla yayınladı. İntiharın nedenleri üzerine spekülasyonlar yerine, ilk önce çalışmasını tasarlamış, sonra intihar etmiş vakalar hakkında çok kapsamlı verileri toplamış ve bunları analiz ederek, intihar teorisini geliştirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 1890’lardan itibaren pek çok üniversitede sosyoloji dersleri verilmeye başlandı.

Avrupa’daki bu gelişmelerin yanı sıra ABD’nde ise 1895 yılında ‘Amerikan Sosyoloji Dergisi – American Journal of Sociology’ yayın hayatına başladı. Arkasından, 1905 yılında, şimdiki adı ‘Amerikan Sosyoloji Derneği – American Sociological Association’ olan ilk sosyoloji temelli örgütlenme, ‘Amerika Sosyoloji Cemiyeti – American Sociological Society’ kuruldu. Avrupa’da sosyoloji çalışanlar, köken olarak daha çok tarih, politik ekonomi ve felsefe alanlarından geliyor olmalarına karşın ABD’nde çoğunlukla sosyal çalışmacıların bu alanda faaliyet gösterdikleri ifade edilmektedir (Horton and Hunt, 1984: 14). Özellikle sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı devasa toplumsal problemler ve bilimsel çözüm arayışları, sosyolojinin sosyal gelişme için bir tür bilimsel rehber olarak görülmesine ve nitelendirilmesine yol açtı. Başta, araştırmaya çok da dayanmayan bazı yayınlar görülmekle beraber özellikle 1930’lardan itibaren sosyoloji dergileri, çoğunlukla araştırma makaleleri yayınlamaya ve bilimsel bulgular sunmaya başladılar.

Sosyoloji, ifade edildiği üzere, “toplum bilimi” anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle ana çalışma, araştırma ve inceleme konusu toplum olan bir akademik disiplindir. Kendine özgü kuramları, kavramları, bakış açısı ve metodolojisi vardır ve tüm dünyada

kendi rüştünü ispat etmiş ve kabullendirmiş bir disiplindir. Diğer bir deyişle sosyoloji, insanlar, gruplar (aileler, kabile ve aşiretler, dini, siyasi, iş grup ve yapılar vb.) topluluklar arası ilişkileri ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı ve biçimlendirdiği yapıları, sistemleri; bunların oluşum, etkileşim, değişim ve dönüşümlerini, toplumsal sorunları, bu sorunların çözümü için bilimsel araştırmalar aracılığıyla bilgi üreten; kendine özgü kavram, kuram ve metodolojisi olan akademik bir disiplindir⁶. Özetle toplumbilim, “insanlar arası ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan toplumu; toplumun oluşum, işleyiş, gelişimini ve toplum türlerini bilinçli, amaçlı, sistemli bir şekilde kendine özgü yöntem ve tekniklerle inceleyen; bunlardan hareketle toplumun oluşum, işleyiş ve değişimindeki düzenlilikleri ve yasaları ortaya koymayı hedefleyen; pratikte de toplumun sorunlarını araştırıp, bu sorunların altında yatan nedenleri belirleyen ve bunlara çözüm yolları üreten bir bilimdir” (Arslan, 2016: 20). Toplumun, toplumsal yapının, toplumsal sistem ve işleyişinin, toplumun kültür ve değerlerinin anlaşılması ve açıklanması için sosyologlar, kavramlar geliştirir ve kullanırlar. Bu kavramlardan akla ilk geleni “toplum” kavramıdır. Dolayısıyla, sosyolojinin ana çalışma konusu olan toplum nasıl tanımlanabilir, onu kendisi yapan özellik ve nitelikleri nelerdir, sorularının öncelikle yanıtlanması yararlı olacaktır.

Toplum nedir sorusunu yanıtlamadan önce, toplum ile çok karıştırılan ve bazen de onun yerine kullanılan bir diğer kavramdan bahsetmek gerekir: Topluluk. Toplum ile topluluğu bir birinden ayıran en önemli belirteçler; büyüklük, bağımsızlık ve kendi kendine yetme derecesidir. Eğer bir grup insan evlerinde, işyerlerinde gündelik faaliyetleri doğrultusunda iletişimde bulunuyor ise genelde bu tür yapıları topluluk olarak adlandırmak olanaklıdır (Popeone, 1995: 83). Köyler, banliyöler, kentlerin mahalleleri, bir üniversite mensupları, topluluğa örnek olarak gösterilebilirler. Topluluklar sayıca daha küçük, kendi başına tam bağımsız olmayan ve toplum olarak adlandırılan daha büyük bir yapının parçasıdırlar. Ancak bu aşamada, etnik grup, cemaat, tarikat türü dini yapıları topluluk ile karıştırmamak gerekir. Azınlık, cemaat, etnik grup veya tarikat türü yapıların özellikleri farklıdır. Örneğin, Türkiye’deki Süryani, Ermeni, Rum ya da Yahudi Cemaati, Lozan Antlaşması ile azınlık statüsünde kabul edilen gayr-i müslimler – Rum, Ermeni, Yahudi azınlıklar- veya Nur Tarikatı, Nakşibendi Tarikatı veya Kürtler, Gürcüler, Araplar, Boşnaklar gibi etnik gruplar, kavramların daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir. Azınlık,

⁶ Değişik sosyoloji tanımları için bakınız, Giddens, 2006; Popeone, 1995; Arslan ve Çağlayandereli, 2016; Bilton vd, 2008; Macionis, 2001; Bottomore, 1977; Horton ve Hunt, 1984).

daha politik bir kavram iken etnisite, cemaat ve tarikat daha sosyolojik-kültürel içerikli kavramlardır.

Toplum, her şeyden önce içinde barındırdığı bireyler ve onların toplamından oluşmaz. İnsanlar doğar, büyür, yaşlanır ve ölürlük; yeni insanlar doğar ve toplum var olmaya devam eder. Bireylerin değişmesine ve zamanın geçmesine karşın; dil, yazı, ortak gelenek ve görenekler, ortak kimliksel değerler, semboller, törenler ve folklorik yapılar gibi bir takım özellikler o toplumun sürekliliğini sağlar. Bu değer ve semboller, sosyalleşme süreci ile aile, sosyal çevre, medya, eğitim kurumları vb. aracılığıyla yeni nesillere aktarılır ve bu da o toplumun devamını sağlar. Örneğin ülkemizde; bilindiği üzere farklı etnik, dinsel ve dilsel yapılar var olmasına karşın bayrağımızın, İstiklal Marşı'mızın, resmi ve dini bayramlarımızın tüm yurttaşlarca benimsenmesi, kabullenilmesi ve değer verilmesi, bizi "Türk Toplumunu" yapan en önemli öğelerdir. Yine bir insan topluluğunun toplum olabilmesi için, olmazsa olmaz niteliklerden bazıları şunlardır: Varlığı ve aidiyeti başkaları tarafından kabul görmüş bir toprak parçası üzerinde yaşayan, kendine özgü ve işleyen belli bir yönetim ve ekonomik sistemi olan, işleyen hukuk, adalet ve güvenlik sistemlerine sahip, tüm vatandaşları tarafından benimsenmiş bazı ortak değer ve sembolleri olan insanların oluşturduğu yapıları, toplum olarak adlandırmak olanaklıdır. Ancak unutulmamalıdır ki her toplumun içinde daha homojen özellik ve niteliklere sahip etnik, dilsel, dinsel grup, alt yapı ve topluluklar var olabilir.

Hemen hemen tüm toplumların sahip olduğu bir takım özellikler vardır (Popeone, 1995: 83-84). Her toplumun üyelerinin sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki ilişkileri o toplumun sınırları içinde gerçekleşir. Başka ülkelerdeki insanlarla ilişkiler, kurallarla belirlenmiştir. Örneğin bireyler, kendi toplumları içinde her hangi bir özel izne gerek kalmaksızın seyahat edip, yerleşip veya tatilini geçirebiliyorken; bir başka ülkeye pasaportu, bazıları içinse vizeleri olamadan gidemezler. Yine her toplumun sağlık, eğitim, ticaret, üretim – tüketim, adalet ve güvenlik başta olmak üzere vatandaşlarına götürdüğü mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtılması için örgütlenmiş olan bazı yapı ve kurumlar vardır ve bu kurumlar, toplumun üyelerinin gereksinimlerini karşılarlar. Yine bir toplumun toplum olarak kabul edilebilmesi için, o toplumun hemen hemen her konuda son kararı verecek ve toplum içindeki anlaşmazlıkları nihayete erdirecek, meşruiyeti olan bir karar vericiler - yapıcılar ve uygulayıcılar otorite(leri)sinin (yasama, yürütme ve yargı erkleri) olması gerekir. Bir

toplumun üyeleri, büyük bir çoğunlukla, toplum tehlikeye düştüğünde onu, canı pahasına da olsa savunmaya çalışırlar, güvenliği için üstlerine düşen vazifeleri yerine getirirler. Örneğin, her Türkiye vatandaşı erkeğin askerlik görevini yapması; deprem, sel ve afet gibi durumlarda gönüllü olarak bağış ve yardımlarda bulunması. Aynı şekilde her toplumun üyelerinin konuşup anlaştıkları ortak bir dili ve paylaştıkları kendine özgü kültürel değerleri vardır. Örneğin, tanımadığımız ve yaşça bizden büyük olan insanlara amca, teyze, abi, abla, kardeş diye hitap etmemiz; büyüklerin ellerinden öpmemiz, başın sağ olsun, geçmiş olsun, geç olsun da güç olmasın, Allah kavuştursun, gözün aydın, şükür kavuşturana vb. gibi deyimler, Türk toplumunu yansıtan, kendi yapan, değer ve özelliklerdir.

Toplumu, farklı nitelik ve yönleri ile gören, değerlendiren açıklamalara rastlamak da olanaklıdır. Örneğin, ‘sosyo-kültürel bir olay olarak toplum’, ‘bir toplumsal sistem olarak toplum’, ‘kurumsal bir sistem olarak toplum’, ‘kendi kendini devam ettiren bir varlık olarak toplum’, ‘kendi kendine yeterli bir varlık olarak toplum’ ve ‘sınıflar arası bir etkileşim süreci olarak toplum’. Bütün bu söylemlerin ortak noktalarına baktığımızda; toplumun insan ömründen uzun, göreceli bir kararlılığa sahip, ortak değer ve davranışları olan ve kendi kendinin sürekliliğini sağlayan bir yapı olduğunu söylemek olanaklıdır (Geniş bilgi için bkz. Kongar, 1979: 36-42).

Her toplumun sahip olduğu bir yapı vardır ve sosyologlar bu yapıyı, “toplumsal yapı” olarak adlandırır. Bu yapının içinde farklı bireyler, katmanlar, gruplar, alt yapılar, örgütlenmeler, sistemler, iletişim modelleri, maddi ve manevi tüm kültürel değerler vb. yer alır. Bir toplumun temel aktörü, o toplumun beklentileri doğrultusunda sosyalleşmiş bireyidir. Bu bireylerin bir araya gelmeleri ve birbirleriyle ilişki, iletişim ve etkileşime girmeleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan örgütlenmiş yapıların varlığı ve işlevselliği en genel anlamda toplumsal sistemi meydana getirir. Toplumsal sistem, dolayısıyla toplumsal yapı, toplumsal kurumların örgütlenmiş halini ifade eder. Toplumsal kurum ise, toplumdaki bireylerin gereksinimlerini karşılamak üzere örgütlenmiş ve işleyen alt yapılar, sistemlerdir. Bir bütün olarak o toplumun toplumsal yapısını oluştururlar. Örneğin, aile, din, ekonomi, adalet, siyaset, eğitim vb. örgütlenmiş yapılar, ana toplumsal kurumları oluştururlar ve bu toplumsal kurumlar ise hep birlikte o toplumun toplumsal yapısını meydana getirirler. Bununla birlikte toplum sahip olduğu sosyo-kültürel yapı çerçevesinde oluşturduğu değerler sistemiyle, bireyler üzerinde sosyal kontrol mekanizması yaratır ve yaşama ilişkin sınırlama

ve kısıtlamalar da getirir. Genel anlamda o toplumun maddi ve çoğunlukla manevi kültürünün eseri olan bu değerler; o topluma ilişkin örf, adet, gelenek ve görenekler olarak da nitelendirilir.

Her toplumun, kendisine yeknesak ve kendine özgü olan kültürel değerleri vardır ve bu değerler, o toplumu kendisi yapar. Örneğin, Türk toplumunda, sokakta karşılaştığımız ve hiç tanımadığımız her hangi birine, abi, abla, amca, dayı veya teyze diyerek hitap ederiz ve o birey ise bu hitabımızı hiç yadırgamaz. Ancak böyle bir hitabı, Almanya’da sokakta karşılaştığımız birine (eğer birey Türk değilse) yapmamız olanaklı değildir. Çocuğumuz kendisinden yaşça büyük komşumuza, abisi veya amcası olmadığı halde, Ahmet abi veya Ahmet amca diye hitap ederken, bir İngiliz çocuk, yaşı kendisinden ne kadar büyük olursa olsun, o kişiyi adı ile çağırır. En fazla bay Brown diye resmi bir şekilde hitap eder. Aynı şekilde, ülkemizde vefat eden biri için, “Allah rahmet eylesin, mekanı cennet olsun, geride kalanlarının ömrü uzun olsun, başınız sağ olsun” gibi deyimler kullanır ve acılarını paylaşır. Bunu, bir insani değer olarak kabul eder ve uygularız. Yapmayanları ise kınarız. Oysa bir İngiliz, Alman veya Fransız toplumunda böyle bir taziye söylemi mevcut değildir. Dolayısıyla her toplumun, bu tür kendine özgü kültürel değer, sembol, hikaye, fıkra, masal, oyun gibi folklorik değerleri vardır. Bununla birlikte, her toplum iletişim yoluyla, başka toplumlar tarafından üretilmiş bazı kültürel kod ve değerleri de benimseyebilir ve yaşamına uygulayabilir. Örneğin, doğum günü, anneler günü, babalar günü, sevgililer günü gibi günler, bizim Türk kültürü tarafından üretilmemiş olmasına karşın, toplum olarak bu günleri kutlarız. Başka toplumlar tarafından üretilen maddi – manevi değerleri, ‘kültürel yayılma’ süreci ile ediniriz. “Yayılma, bazı kültür öğelerinin bir gruptan diğerine veya bir bölgeden diğerine geçişidir” (Lundberg, 1970: 300). Bu süreç, eğitim, haberleşme, ticaret, turizm, sinema, kitaplar, müzik, diplomasi, kültürel işbirlikleri gibi yol ve araçlarla gerçekleşir. Dolayısıyla günümüz toplumlarında başta medya araçları olmak üzere, bu maddi ve manevi kültürel değerler toplumdan topluma yayılmış ve insanlığın ortak değer ve mirası haline gelmiştir. Örneğin, evrensel insan hakları beyannamesinde sıralanan temel insan hakları vb. Aynı şekilde Lundberg (1970: 300-301)’in, Ralph Linton’ın “The Study of Man” (1936) adlı eserinden aldığı şu metin, farklı toplumlar tarafından üretilmiş ve günümüzde maddi ve manevi değerler olarak kullanmakta olduğumuz pek çok şeyin, bu yayılma sonucunda nasıl gerçekleşmiş olduğunu, açık bir şekilde göstermektedir:

Safkan Amerikan vatandaşımız, Yakınoğu örneğine göre yapılan, fakat Amerika'ya geçmeden önce Kuzey Avrupa'da değişikliğe uğramış olan bir yataкта uyanır. Hindistan'da yetişen pamuktan veya Yakınoğu'da elde edilen ketenden, yünden ya da Çin'de bulunmuş olan ipekten yapılmış çarşafı üzerinden atar. Bütün bu kumaşlar Yakınoğu'da bulunan süreçlerle eğrilmiş ve dokunmuştur. Amerika'nın doğusundaki ormanlarda yaşayan Kızılderililerin makosenlerini ayağına geçirerek, biçim ve bileşimi son zamanların Avrupa ve Amerika buluşu olan banyoya yollarır. Hindistan'a özgü bir çamaşır türü olan pijamalarını çıkararak, eski Galya'lıların icadı sabunla yıkanır. Sonra, Sümer veya eski Mısır'a özgü mazosistik bir dinsel törenden alındığı sanılan tıraş faslına geçer.

Yatak odasına dönünce, güney Avrupa tipindeki bir sandalyeden giysilerini alarak giyinme faaliyetine başlar. Asya steplerindeki göçebelerin deri giysilerinden geliştirilen elbiselerini giyer, eski Mısır'daki sürece uygun olarak kurutulmuş deriden yapılmış ve klasik Akdeniz uygarlıklarından örnek alınmış biçimdeki pabuçlarını ayağına geçirir, yakasına 17. Yüzyıl Hırvatlarının kullandığı şalın küçülmüş bir kalıntısı olan renkli bir kumaş parçasını *-kravat-*sarar ve bağlar. Kahvaltıya gitmeden önce, Mısır'da yapılmış olan bir cam parçasına, aynaya göz atar, eğer yağmur yağıyorsa, Orta Amerika Kızılderililerince keşfedilen lastikten yapılmış şosonlarını giyer ve Güneydoğu Asya'da bulunmuş olan şemsiyesini alır. Başına da Asya steplerine özgü keçeden yapılmış şapkasını geçirir.

Kahvaltıya giderken gazete almak üzere durur ve eski Lidya icadı olan para ile bedelini öder. İçeri girdiği lokantada ise başka başka yerlerden ödünç alınmış bir sürü şeyle karşılaşır. Tabacı Çin'de bulunmuş seramikten yapılmıştır. Bıçağı ilk kez Hindistan'da elde edilen bir alaşım olan çeliktendir, çatalı bir Ortaçağ İtalyan buluşu ve kaşığı ise Roma kökenli bir taklittir. Kahvaltısına Doğu Akdeniz'de yetişen bir portakal, İran'dan gelmiş bir kantalup veya bir dilim Afrika kavunu ile başlar. Bunların yanında bir Habeşistan bitkisi olan kahvesini, krema ve şeker karıştırarak içer. Şeker ilk kez Hindistan'da yapılmış, ineklerin evcilleştirilmesi ve sağılması fikri ise Yakınoğu'da doğmuştur. Meyvesini ve kahvesini bitirince, ön Asya'da yetiştirilmiş olan buğdaydan İskandinav tekniği ile yapılmış gözleme ve keklerin yenmesine sıra gelir. Kahramanımız bunların üstüne, doğu ormanlarında yaşamış olan Kızılderililerin yapmış olduğu akçaağaç şurubundan döker. Bunların yanında Hindini'de yetişen bir hayvanın yumurtalarını veya doğu Asya'da yetişen bir hayvanın, kuzey Avrupa'da geliştirilen tuzlama ve tütsüleme sürecinden geçmiş etinden bir iki dilim yiyebilir.

Kahvaltısını bitiren dostumuz, Amerikan Kızılderililerin alışkanlığı olan Brezilya kökenli bir bitkiyi tütürmeğe koyulur ki bu ya Virginia Kızılderililerinden alınmış pipo ya da Meksika'dan alınmış olan sigaradır. Eğer yeterince dayanıklı ise, İspanya aracılığıyla Antillerden bize aktarılmış bulunan bir puroyu deneyebilir. Tütününü tütürürken de Almanya'da yapılmış olan şekillerle basılmış günlük haberlere göz atar. Kötü dış haberleri okurken de, eğer iyi bir muhafazakar vatandaş ise katıksız bir Amerikalı olduğu için bir Hind-Avrupa diliyle, Yahudi asıllı bir peygambere şükranlarını sunar.

Yukarıdaki metinden çok iyi anlaşılacağı üzere, toplumlar, ürettikleri maddi ve manevi değerleri, farklı kanallarla birbirlerine aktarır ve birbirlerini etkiler, değiştirir ve dönüştürürler. Bu nedenledir ki, günümüzdeki toplumlar birbirine bağlı-bağımlı ağ toplumları, dünyanın geneli ise mega köy olarak nitelendirilmektedir. İşte buradan hareketle sosyologların temel hedefi, toplumu ve bileşenlerini, toplumsal sistem ve yaşamı anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışmak ve bu süreçte bilinmeyenleri bilinir kılmak için gereksinilen bilgiyi üretmektir. Ürettikleri bu bilgiyi yeniden topluma ve toplumsal yaşama katarlar. Giddens (1990: 21) toplumu oluşturan ve toplum içine dağılmış olan örgütleriyle modern toplumları; kendi kendileri üzerindeki egemenlik-iktidarlarını düzenlemek üzere öğrenen, edindikleri

bilgi-veriyi işleyen makineler gibi gördüğünü ifade eder. Bauman (1992: 213) ise sosyolojiyi, günümüzde, daha hızlı akan bir nehrin anaforu, kendi biçimini koruyan ama içeriğini her zaman değiştiren bir anafor olarak görme eğiliminde olduğunu söyler. Dolayısıyla sosyoloji, yaşantı üzerine bir yorumdur ve bu yorumunu toplumun kendisine geri gönderir. Çünkü biz sosyologlar, kendimiz ve etrafımızdakilerin yaşamlarını, etrafımızda olup bitenleri anlamak ve anlamlandırmak isteriz. Diğer bir deyişle, ağaçlar üzerinden ormanı görmek, anlamak ve açıklamak isteriz. Bunun için de sosyolojik araştırma ve incelemeler yaparız. Çünkü toplum kendi içinde, çeşitliliğin ötesinde farklı insanlar, yaşamlar ve kültürler barındırır. Avantajlı ve dezavantajlı yaşamlar, kesimler ve eşitsizlikler, dengesizlikler içerir. Her şeyin ötesinde günümüzde sahip olduğumuz teknolojiler; birey, grup ve toplum yaşamını önemli ölçüde etkilemekte, değiştirmekte, dönüştürmekte ve yeni ilişkiler sistemi, yapılar, semboller ve değerler yaratmaktadır. Dolayısıyla, toplumlar olarak yarınımızı daha iyi görmek ve bugünden tasarlamak için, inceleme ve araştırmalar yapmak zorundayız. Unutulmamalıdır ki, geleceklerini tasarlayamayanlar, geleceklerini yönetmezler ve rüzgar tarafından savrulan, oraya buraya sürüklenen kuru bir yapraktan farksız olurlar.

2. Sosyolojik Bakış ve Düşünme Yeteneği

Sosyolojik inceleme, temelde, iki ana gereklilik öngörür (Macionis, 2001: 26). İlki, sosyolojik bir teoriden hareket etmek ve ikincisi ise, incelemek istediği konu(lar) hakkında meraklı olmak ve dolayısıyla sorular sormak. Bu her iki adım da sosyolojik bakış ve düşünmeyi gerektirir. Sosyolojik tasavvur, düş – hayal gücü, imgelem (sociological imagination)⁷ kavramı, bu konudaki en temel kavramlardan biridir. Zira sosyolojik imgelem – düşünme, bir anlamda bireyin kendisini, içinde bulunduğu çevre ile kavraması, algılaması, konu ve durumlara farklı yönlerden bakması ve bütün bunların farkında, ayırımında olması demektir (Mills, 1967: 3-24). Daha sonra Bauman (1990), ‘sosyolojik düşünmek’ kavramı ile bu konudaki fikir zenginliğine önemli katkılar yapmıştır. Bauman’a göre sosyolojik düşünmek, bizi kendi yaşamımıza ve diğer insanların yaşamlarına duyarlı hale getirir ve

⁷ Sociological imagination (sosyolojik tasavvur, hayal – düş gücü) anlamına gelen kavram ilk olarak C. Wright Mills tarafından geliştirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. (Mills, 1967). Bu çalışmada kavram, ‘sosyolojik düşünme’ anlamında kullanılmıştır.

insanların üzüntü, mutluluk, arzu, düş kırıklıkları, ızdırap gibi durumların evrenselliğini anlamamıza yardım eder⁸.

Aslında sosyolojik bakış ve düşünme, edinilebilecek bir beceri ve yetenek olarak nitelendirilebilir. Herhangi bir durum, olay veya olguya önyargısız ve olanaklı olduğu kadarıyla objektif ve değerlerden arınmış şekilde ve her yönden bakmayı, bakabilmeyi, ayrıntılardakini görebilmeyi ve buradan edindiklerini yine objektif bir şekilde analiz edip değerlendirmeyi ve belirli tespit - sonuçlara ulaşmayı gerektirir. Diğer bir deyişle, sıradan insanın bakmadığı şekilde bakmak, görmediğini görmek, algılamadığını algılamak, anlamak, yorumlamak ve buradan bir takım sonuçlara ulaşmak işlemidir. Örneğin, her hangi bir bireye, elinizdeki cep telefonunu gösterip ‘bu nedir’ sorusunu yönelttiğinizde, sosyolojik düşünme yeteneğine sahip olmayan kişi(ler)nin vereceği tek ve standart bir yanıt vardır: Cep telefonu. Oysa sosyolojik düşünme yeteneği edinmiş kişi, gösterilen cep telefonuna, ‘bu bir cep telefonudur’ demeden önce su süreçleri zihninden geçirir: Türkiye özelinden gidersek, istatistiki verilere göre 60 milyon dolayında cep telefonu abonesi var. Bir zaman dilimindeki saniye veya salise itibariyle en az 5 milyon kişinin telefonla ya konuşuyor ya da mesajlaşıyor olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Peki hiç merak ediyor muyuz? Acaba bu 5 milyon kişi arasındaki iletişim nasıl gerçekleşiyor ve neler oluyor? Mesajı üreten, mesajın içeriği ve cep telefonunun aktardığı mesajı alıp tüketen kişiler ve o süreçte bu kişilerin konuştukları, hissettikleri, paylaştıkları, düşündükleri, tepkileri vb.; kısacası, sahip oldukları ruh halleri nasıldır? ‘Abi başımız sağ olsun, babamızı kaybettik’, ‘anne gözümüz aydın bebeğimiz doğdu’, ‘aşkım seni çok özledim, bir saate kadar yanındayım’, ‘ulan ben senin’ gibi milyonlarca farklı içerik, ton ve dozajda mesajlar paylaşılıyor. Telefon üzerinden aktarılan ve paylaşılan bu mesajlar, taraflarda, farklı duygu, düşünce, istek, sevgi, özlem, öfke, kızgınlık, nefret vb. durumlar yaratmakta ve bu durumlar o bireylerin farklı davranışlarda bulunmasına yol açmaktadır. Hatta zaman zaman basın-yayın kuruluşların da, telefonlarda bulunan mesajlar sonucu insanlar arasında tartışmalar, kavgalar, boşanmalar ve hatta bazen yaralama ve öldürme olaylarına kadar gidildiği görülmektedir.

⁸ Ayrıca bkz. Devasirie (2018) **What is ‘Thinking Sociologically?’**, https://socioscope.files.wordpress.com/2010/05/what-is-it-to-e28098think-sociologically_.pdf (Erişim, 20.07.2018).

İşte ‘sosyolojik düşünme yeteneği’ne sahip olmayan birey, hiç düşünmeden, ‘bu bir cep telefonudur’ diye soruyu yanıtlarken; ‘sosyolojik düşünme yeteneği’ne sahip olan birey, ‘bu bir cep telefonudur’ demeden önce, yukarıda bahsedilen bütün süreçleri, bütün yönleriyle zihninden geçirerek ve bu verilerden hareketle, sorulan soruyu yanıtlar. Aynı şekilde, sınıftaki duvarı gösterip, bu nedir sorusunu sorduğunuzda; ‘sosyolojik düşünme ve analiz yeteneğine sahip olan birey, soruyu yanıtlamadan önce o duvarın kim tarafından ne amaçla, hangi fonksiyona hizmetle, ne zaman inşa edildiğini, onu ören usta(lar)ın kimler olabilecekleri, o esnada neler hissetmiş olabilecekleri; o duvarın üzerindeki boyayı, inşasında kullanılan çimentoyu, biriket veya tuğlayı, onları üreten fabrikaları, o fabrikalarda çalışan işçileri, işçi-işveren ilişkilerini, sendikaları, bu fabrikaların ülke ekonomisi içindeki yerleri vb. gibi ilgili bütün süreçleri neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde zihninden geçirerek yanıtlar.

Sosyolojik düşünme beceri ve yeteneğini elde etmenin ilk anahtarı, bireyin kendini tanımasıdır. Diğer bir deyişle birey önce kendisine bakabilmeyi, kendisini analiz etmeyi ve değerlendirmeyi başarabilmelidir. Örneğin, Yunus Emre’nin yüzyıllar önce tespit ettiği, “bir ben vardır bende benden içeri” dediği ve psikologların birkaç on yıl önce tanımladıkları, bir “içimizdeki ben” vardır. Birey objektif bir şekilde, içindeki beni masanın karşı tarafına oturtup, öncelikle kendi kendisine “ben kimim” sorusunu sormalıdır. Hangi yetenek ve becerilerim var? Ben neyi iyi yapabiliyorum veya yapamıyorum? Güçlü yönlerim ve zayıf yönlerim nelerdir? En çok günün hangi saatinde kendimden verim alabiliyorum, zihnim ve algım en üst seviyede oluyor? Neyi yapmaktan hoşlanıyorum veya hoşlanmıyorum? Nasıl bir kişilik yapım var? Kendi dışındaki insanlarla ilişki ve iletişimim nasıldır? Nasıl, nerede ve kim(lerle) ne tür bir yaşam istiyorum? Benim için en uygun meslek veya uğraşı hangisidir? Nelerden keyif alıyorum, nelerden almıyorum? gibi sorularla, önce kendini analiz edebilmeli ve kendini olabilecek en iyi şekilde tanımalıdır. Kendisini tanımayan birinin bir başka kişi, olay veya olguyu tanıma, anlama, kavrama ve analiz etme şansı yoktur. Kısacası, sosyoloji, başta kendimiz olmak üzere, farklı bir bakış açısı, analiz ve değerlendirme yeteneği kazandırır ki bu yeteneği, “sosyolojik düşünme yeteneği” olarak adlandırabiliriz.

3. Temel Sosyolojik Yaklaşımlar

Her hangi bir konuyu analiz etmek, dolayısıyla açıklamak ve anlamak için o konunun içeriği ve doğası hakkında bazı varsayımların geliştirilmesiyle işe başlanması gerekir. Örneğin, dalından kopan elmanın neden yukarıya doğru değil de aşağıya doğru düştüğünü gözlemleyen Newton, dünyanın merkezine doğru bir yer çekimi olabileceğini varsayarak deneyler sonucunda, yerçekimi kanununu geliştirmiştir. İşte sosyologlar da açıklamak ve anlamak istedikleri toplum hakkında inceleme ve araştırma yapmak için bir takım varsayımlar geliştirip, o varsayımlara dayalı sorular veya hipotezler geliştirerek işe başlarlar. Geliştirilen bu varsayımlar üzerinde çalışmak; perspektif, yaklaşım veya paradigma olarak adlandırılır. Diğer bir deyişle sosyolojide teori – kuram, sosyalin ne olduğu veya toplumun nasıl bir yapı olduğu, nasıl işlediği, nasıl bir sistem veya düzene sahip olduğu ve nasıl değiştiği, dönüştüğü gibi temel sorulara açıklamalar getirmeye çalışan (Erjem, 2016: 96) ve kendi içinde tutarlılığa sahip spekülâtif düşüncelerden oluşur. Sonra bu düşünce veya varsayımlar alanda sınanır ve elde edilen bulgular sonucunda o teori ya yanlıştır, ya doğrulanır veya revize edilir. Bu nedenle teori ve pratik (araştırma) arasındaki ilişki tavuk-yumurta ilişkisine benzetilir. İkisi de birbirinden çıkar ve teori ile pratik birbirlerinin (sine qua non) olmazsa olmazlarıdır. Özellikle sosyoloji disiplininin gelişme sürecinden itibaren konuya baktığımızda şu temel yaklaşımların geliştirilmiş olduğunu söylemek olanaklıdır (Giddens, 2006: 19-24; Popeone, 2001: 14-19; Horton and Hunt, 1984: 15-20; Erjem, 2016: 96-103; Kongar, 1979: 46-56). Ancak bölümün amacı ve kapsamı gereği, bu teoriler, detaylara girilmeden ana hatlarıyla açıklanmışlardır.

Bu teorilerden ilki, “Yapısal – İşlevsel Teori (structural – functional theory)”dir. Özellikle Auguste Comte, Emile Durheim ve Herbert Spencer, bu yaklaşımın öncülüğünü yapmış olan ilk isimlerdir. Amerika’da ise özellikle Talcot Parsons bu yaklaşımın temsilciğini yapmış ve toplumu bir sistem olarak değerlendirmiştir. Yine Amerikalı olan bir diğer sosyolog, Robert Merton, “sosyal fonksiyon” kavramını biraz daha açarak fonksiyonları; “açık işlev – manifest functions” ve “gizli işlev – latent functios” olarak detaylandırmış ve “anomi” kavramını geliştirmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere, yapısal – işlevsel teori toplumu, birbiriyle uyum ve dayanışma içinde ve farklı işlevleri yerine getiren parçalardan oluşan karmaşık bir bütün – bir sistem olarak tanımlar. Diğer bir deyişle toplum, bir tür organizmaya benzetilir. Nasıl ki her organizma – beden parçaları, uzuvları vardır ve her uzuv kendi işlevini yerine getirdiğinde ve diğer uzuvlarla ahenk ve uyum içinde çalıştığında o beden sağlıklı olur ve yoluna devam ederse; toplum da yapı - kurumlardan

oluşur ve her yapı diğer yapılarla ahenk ve uyum içinde sosyal işlevini yerine getirirse o toplum, o derece sağlıklı olur ve istikrarlı bir şekilde yoluna devam eder. Eğer bu yapılardan (örneğin eğitim, aile, siyaset, ekonomi, adalet, din, politika vb.) biri(ler)i beklenen işlevi yerine getiremezse, orada disfonksiyon oluşur, bir boşluk⁹ meydana gelir ve bu durum toplum açısından sorun(lar)a yol açar. Bu işlev(ler) yerine getirilmezse, toplumdaki yapılar arasında ahenksizlik ve uyumsuzluk meydana gelir ki bu durum ise o toplumun sağlıklı olmasını önler ve sorun çözülemez ve o işlev(ler) beklendiği ölçüde yerine getirilmezse o toplum bunalımlar, çatışmalar yaşar ve nihayetinde çöker.

Özellikle 1900'lerin ortalarında, yapısal-işlevsel teori çok revaçta olmuştur. Ancak daha sonra, toplumun bir organizmaya benzetilemeyeceği; çıkar ve ihtiyaçları birbiriyle çatışan sınıf, ırk, cinsiyet, katman ve grupların olduğu, dolayısıyla bir uyum ve ahenkten bahsetmenin olanaklı olmadığı; örneğin işçi daha fazla ücret-maaş almak isterken, işverenin ise olabilecek en düşük ücret-maaşı vermek istediği gibi çelişki ve çatışmalardan dolayı yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilere paralel olarak eski popülaritesini kaybetmiştir.

Toplumdaki bu farklılıkların gerilim ve çatışmalara yol açacağı eleştirisi yapan sosyologlar, Marksizmin de etkisiyle, sosyal çatışma teorisi (social-conflict theory) adı altında yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu teori toplumu, çatışma ve değişimlere neden olan eşitsizliklerin bir arenası olarak görür. Diğer bir deyişle, toplumsal dayanışma, ahenk ve uyumun tersine bu yaklaşım, eşitsizlikler ve çatışma üzerinde durur. Örneğin, sosyal sınıf, ırk, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi farklılıkların güç, iktidar, para, iş, refah, rol, statü ve prestijin dağıtılmasında nasıl bir rol oynadığı konuları üzerinde durmuştur. Özellikle ırk konusundaki çalışmalarıyla W. E. B. Du Bois bu teoriye önemli katkılar yapmıştır denebilir. Bu teorinin taraftarları, çoğunlukla, toplumdaki egemenlerle dezavantajlılar, yoksullarla zenginler, siyahlarla beyazlar, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerin nasıl sürmekte olduğu konularını çalışmışlar ve prestijli-avantajlı konumda olanların bu avantajlarını korumak için mücadele ederken, dezavantajlı konumda olanların ise bu avantajları elde etmek için mücadele verdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu farklılıkların oluşmasında eğitim kurumlarının önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Örneğin, avantajlı konumda olanların

⁹ Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden Mübeccel Belik Kıray, bu boşluğun başka ilave kurumlarca doldurulacağını ve bu ilave kurumları, "tampon kurumlar" olarak tanımlar.

çocukları iyi eğitim olanaklarından yararlanırlarken; dezavantajlı kesimlerin çocukları daha küçük yaşlarda hayatlarını kazanmak zorunda kaldıkları için eğitim sisteminin dışına çıkmaktadır. Avantajlı kesimlerin çocukları iyi ve yüksek gelir elde eden meslekler edinip yönetim kademelerine geliyorken, dezavantajlı kesimlerin çocukları ise daha düşük ücret ve düşük statülü işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum ise, var olan eşitsizlikleri yeniden üretmekte, kuşaktan kuşağa aktarmakta ve devam ettirmektedir. Dolayısıyla toplumun devamını sağlayan ahenk, uyum ve dayanışma, istikrar değil tersine çatışmadır. Çatışmalar sonucunda yeni fikirler ortaya çıkar ve bu fikirler toplumu değiştirerek geliştirir.

Çatışma teorisi, yaygın bir taraftar bulmasına karşın toplumun herkes tarafından paylaşılan, benimsenen ve karşılıklı bağımlılık yaratan ortak değerlerini göz ardı ettiği ve çok politik yaklaştığı eleştirilerine maruz kalmıştır. Bunların yanı sıra hem yapısal-işlevsel ve hem de çatışma teorisinin toplumu bir bütün olarak ele aldığı; örneğin bir helikopterle kentin üstünde uçup, kenti tanımlamaya, açıklamaya çalıştıklarını ve bu geniş-kapsamlı, makro ölçekli yaklaşımlarla toplumu anlamamanın olanaklı olmadığı; oysa kentin sokaklarında neler olduğunun ve gündelik deneyimlerin, iletişim ve etkileşimlerin görülmesi ve insanların oralarda neler yapıyor veya nasıl davranıyor olduklarını anlamamanın gerektiği ve ancak bu şekilde toplumun anlaşılabilirliği ve açıklanabilirliği eleştiri ve görüşü ortaya çıkmıştır.

Bu eleştirileri getirenler, yeni bir teori ortaya atmışlar ve bu teoriyi, “Sembolik Etkileşim – Symbolic-Interaction Theory” olarak isimlendirmişlerdir (Giddens, 2006: 17). Bu teori, mikro-düzye yaklaşımı önerir. Diğer bir deyişle, özellikle insanların belli durumlardaki karşılıklı sosyal etkileşimleri üzerine odaklanır. Toplumu, bireylerin gündelik etkileşimlerinin bir ürünü olarak görür. Bir nevi sokak, çalışma alanı olarak seçilir. Çünkü insanlar, bir semboller dünyasında yaşamaktadırlar ve her şeye bir anlam atfetmektedirler. Bu yüzden gerçek, etrafımızdakileri nasıl görüp tanımladığımız, kimliklerimiz ve başkalarına karşı yapmak zorunda olduklarımıza göre tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu, kişiden kişiye anlamı değişen sübjektif bir durumdur. Örneğin, sokakta dilenen bir kişi, bazılarına göre kendini yormadan, kolaydan para kazanmayı seçmiş olan asalak olarak görülürken; bazıları ise, yürütülen neo-liberal ekonomik politikaların yarattığı acımasız kapitalist üretim ilişkileri sonucu işsiz ve dolayısıyla muhtaç duruma düşmüş kişi olarak değerlendirilebilir. Ya da sokakta gördüğünüz polis, bazılarımızda güvende olması duygusu yaratırken; başkalarında sorgulanma, aranma vb. gibi tedirginlik duygusu yaratabilir. Bu

nedenle toplum, karmaşık ilişkilerin ve anlamların subjektiflik içerdiği bir durumu ifade eder.

Sembolik etkileşim teorisinin kökenleri Max Weber (1864-1920)'e kadar götürülmektedir (Giddens: 2006: 18). Ancak özellikle George Herbert Mead (1863-1931) ve Charles Horton Cooley (1864-1929) aile, arkadaşlık ve diğer marjinal küçük gruplar, sosyal deneyimler vb. ye dikkatlerini yöneltmiş; daha mikro düzeydeki sosyal etkileşimleri incelemişlerdir. Örneğin, insanların iletişim kurarken tebessümleri, baş sallamaları, dudak bükmeleri, kaş oynatmaları vb. nasıl ve ne şekilde oluşmakta, anlamlandırılmakta ve insanlar arası ilişkilerde bir iletişim ve anlaşma(ma) aracı olarak kullanılmaktadır? Neden birey davranışları bir ortamdan diğerine farklılıklar göstermektedir? Kısacası semboller çok önemsenmekte ve her sembolün toplumun tüm üyeleri tarafından kabul gören ve paylaşılan bir sosyal anlamının olduğu ileri sürülmektedir. Mead ve Cooley'in yanı sıra Erving Goffman (1922-1982) ve çağdaş sosyologlardan George Homans ve Peter Blau da bu alanda önemli çalışmalar yapmış olan isimlerdendir (Giddens, 2006: 18). Ancak sembolik-etkileşimciler, gündelik ve küçük parçalar üzerinde yoğunlaştıklarından, toplumun daha büyük parçalarını, sosyal yapılarını, kültürün etkilerini, örneğin sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyetin bu oluşum, değişim ve dönüşümdeki etkilerini göz ardı ettiği eleştirisine maruz kalmışlardır.

Buraya kadar anlatılan yaklaşımlar, sosyolojinin ana-temel ve klasik yaklaşımlarıdır. Tabi ki daha sonra post-modernizm, feminizm, anarşizm, yeni sol, yeni sağ, neo-liberalizm gibi pek çok teorik açılım ve yaklaşımlar, toplum veya toplumun alt katman, grup, bileşim ve yapılarına ilişkin açıklama ve analizler yapmışlardır. Hatta Kongar (1979: 47-61) da, "büyük boy", "orta boy" ve "küçük boy" kuramlar şeklinde bir sınıflama yapmıştır. Büyük boy kuramlar içine; organizmacı, evrimci ve diyalektik modelleri almıştır. Orta boy kuramlar olarak, yapısal-fonksiyonel ve çatışma modellerini; küçük boy kuramlar olarak da, toplumu ve toplumsal değişmeyi grupsal süreçlere ve psikolojik öğelere bağlayan sosyal psikolojik ve psikolojik kuramlara yer vermiştir. Ancak bu bölüm, bir ön bilgi verme, giriş mahiyetinde olduğu için teorilerin detaylarına girilmemiştir. Şimdi de sosyolojinin ana konusu olan "toplum"a ilişkin yapılan sınıflamalar ve sınıflandırmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

4. Toplum Tipleri

Farklı sosyologlar, insanların grup – topluluk olarak yaşamaya başladıkları ilk anlardan itibaren bazı aşamalardan geçmiş olduklarını veya bu toplum yapılarının sahip oldukları bazı özellikleri baz alarak farklı toplum tipi sınıflamaları yapmışlardır. Bu alandaki ilk sistematik çalışmanın (daha sade bir biçimde, İbn-i Haldun tarafından yapılan aşiret-kabile-asaba ilişkileri akılda tutularak), Fransız sosyolog Auguste Comte tarafından yapıldığını söylemek olanaklıdır.

Comte, insanlığın, dolayısıyla toplumların üç aşamadan geçtiğini ifade etmiş ve bunu ‘Üç Hal Kanunu’ olarak adlandırmıştır¹⁰ (Çağlar, 2017: 19; Macionis, 2001: 12-13). Bunlar; 1) Teolojik Aşama, 2) Metafizik Aşama ve 3) Pozitivist Aşamadır. Comte’a göre ‘teolojik aşama’ 0 ila 1300; ‘metafizik aşama’ 1300-1800; ‘pozitivist aşama’ ise 1800 ve sonrası dönemi kapsar. Teolojik aşamada insan, bir türlü anlayamadığı, bilemediği hemen hemen her şeyi din ve tanrı(ça)lar ile açıklama yoluna gitmiştir. Doğa üstüne önem verir. Yaşamsal ilişkiler, tanrısal güçler ve kilise tarafından belirlenir; kilisenin doktrinlerine ve kabul ettiği kurallara uyulur. Comte bu evreyi kendi içinde üç alt aşamaya ayırır (Kongar, 1979: 103): a) Fetişizm: Bu aşamada nesnelere ruh sahibi, canlı ve zeki olarak düşünülür. b) Politeizm (çok tanrıcılık): Bu aşamada pek çok tanrıya inanılır. Hemen her durumun bir tanrı veya tanrıçası vardır ve bunların her biri, belli bir grup olayı ya da nesneyi yönetir. c) Monoteizm (tek tanrıcılık): Olayların ardında tek bir tanrının varlığına inanılır. Teolojik devredeki toplumların ekonomisi tarıma dayalıdır, hükümet şekli ise askeridir.

Metafizik aşamada insan, her şeyi doğaüstü ve soyut kavramlar ile açıklamaya yönelmiştir. Olay, olgu ve durumların nedeninin, doğa gibi soyut güçler olduğuna ve aynı zamanda insanların saygı duyulması gereken temel hakları olduğuna vurgu yapılmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle din, hala egemen olmakla birlikte, insanlar ufak ufak akıllarını kullanmaya ve sorular sormaya başlamışlardır. Olayları açıklamak için tanrı fikri yerine niteliği belli olmayan kuvvetler konmuştur. Ruhlar, doğanın eğilimleri gibi soyutlamalar, gerçek varlıklarmış gibi düşünülürler. Bu aşamada, doğal hukuk fikri, derebeylik, kölelik, dinsel ve askeri otorite zayıflamaya başlamış ve endüstrileşmenin ilk tohumları atılmaya başlanmıştır (Kongar, 1979: 103).

¹⁰ Benzeri detaylı açıklama için bkz. Sosyoloji sosyolojisi.com, <http://sosyolojisi.com/auguste-comte-pozitivist-sosyolojinin-gelisimi/398.html> (Erişim: 15.08.2017).

Pozitivist aşamada ise akıl ve gözlemin bileşimi sayesinde olguların birbirlerini takip etmelerine ve birbirlerine benzemelerine neden olan değişmez ilişkilerin, yani olguların kanunları keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu evrenin en belirgin özelliği pozitif bilim ve endüstridir. Gerçekler, artık duyu organlarıyla algılanmakta ve deneylerden elde edilmektedir. Gözlem ve pozitif bilim yoluyla, onlara ulaşılmaktadır. Bir nevi giderek bilimsel yaklaşımın egemen olduğu, her şeyin bilimsel olgu ve olaylarla açıklandığı ve hatta din ile tanrı(lar)nın dahi mercek altına alınıp sorgulandığı dönemi kapsar. Comte bütün toplumların, bilginin birikmesi sonucu aynı aşamalardan geçerek sonunda bilimsel düşünce şekli ile belirlenen pozitif evreye ulaşacağını savunur. Pozitif evre, toplumsal evrimin sonudur (Kongar, 1979: 103-104).

Comte'un bu sınıflaması; yeryüzündeki tüm toplumların aynı tarihlerde aynı değişim ve dönüşümü geçirmediği; aynı şekilde bu değişim ve dönüşümlerin tüm toplumlar için yıl bazında geçerli olmayacağı şeklinde haklı eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak bizim için bu sınıflamada dikkat çeken nokta; aklın kullanılmaya başlanması, dolayısıyla soru sorulması, dini açıklama ve yorumlar dışında bilimsellik dediğimiz süreçlerin kullanılarak, bilinmeyenlerin bilinmeye çalışılmaya başlanmış olmasıdır. Unutulmamalıdır ki insanlık, tarih ve medeniyetini, tuğla üstüne tuğla koyarak değil, kum tanesi üstüne kum tanesi koyarak inşa etmiştir. Bu süreçte çok büyük bedeller ödemiştir. Dolayısıyla her bilgi kısıntısı bile çok önemli ve kıymetlidir.

Bir diğer toplum sınıflaması da, Lewis Henry Morgan (1818-1881) tarafından yapılmıştır. Morgan'a göre yeryüzündeki toplumlar üç farklı yapıdadır (Popenoe, 1995: 84). Bunlar; 1. Vahşi-yabani (Savage) toplumlar, 2. Barbar (Barbarian) toplumlar ve 3. Medeni-uygar (Civilized) toplumlardır. Ancak Morgan, medeni-uygar toplumları, modern batılı toplumların özelliklerine sahip toplumlar olarak açıklar. Bunların dışındaki toplumlar, Morgan'a göre, ya vahşi-yabani ya da barbar toplumlardır. Bu tipten, çok açık bir şekilde, önyargı içerdiği rahatlıkla söylenebilir. Tamamen batılı ve batıcı bir kriter ile yapılmış olan bir sınıflamadır ki, bu sınıflamayı, bilimsel olarak yapılmış bir tanımlama şeklinde kabul etmek olanaklı değildir.

Ekonomik ölçüt - toplumsal sınıf kullanılarak yapılan bir diğer toplum tiplemesi ise Karl Marx'a aittir¹¹: 1. İkel-Kölecî Toplum, 2. Feodal Toplum, 3. Kapitalist Toplum, 4. Sosyalist Toplum ve 5. Komünist Toplum. Marx, tüm insanlık - toplum tarihinin bir toplumsal sınıflar mücadele ve çatışması tarihi olduğunu ileri sürer. İlk toplum tipi, "ikel-kölecî toplum"dur. Burada çatışma ve mücadele, köleler ile onların sahipleri – efendileri arasındadır. Bu toplum tipinde, efendiler köleleri üzerinde, öldürme ve onları satma, şiddet uygulama dahil, her türlü hakka sahiptir. Buna karşılık köle, sadece bir mal, eşyadır ve üreme dahil hiçbir hakka sahip değildir¹². Bu sistem, yeni köle bulunamadığı ve kölelerin evlilik yoluyla çoğalma hakları olmadığı için kendi içinde tıkanmış ve bir sonraki toplum tipi olan "feodal toplum"a geçiş yaşanmıştır. Burada da "senyör" denilen büyük toprak sahipleri ile onlara bağlı, ancak öldürülmeleri yasaklanan ve evlenip çocuk sahibi olmalarına izin verilen, "serf" olarak adlandırılan bir nevi "yarı-köle", iki toplumsal sınıf mevcuttur. Kısmi hak ve özgürlüklere karşın, serfler bağlı oldukları çiftliği ve sahibi senyörü izinsiz terk edemez, onun emirlerine karşı çıkamazdı. Zaten başka senyörler de izinsiz olanları kabul etmezlerdi. Aslında Anadolu'daki "ağa – maraba" ilişkisine benzer bir ilişki sistemi söz konusuydu. Özellikle tarımda makineleşmenin başlaması sonucu ortaya artık bir nüfus çıkmış ve kentlerde ortaya çıkan sanayi devrimi ile birlikte artan işgücü gereksinimi sonucu, kent nüfuslarında giderek aşırı bir artış yaşanmaya başlamıştır. Artan işgücü arzı, bu yoksul kitlelerin çok düşük ücretlerle çalışmasına ve tüm aile bireyleri çalışmalarına karşın, ancak karınlarını doyurabildikleri çok kötü yaşam koşulları söz konusu olmuştur. Bu aşamada, Marx'a göre, "kapitalist toplum" aşamasına geçilmiş ve burada "proletarya ile burjuva" sınıfları arasında bir mücadele ve çatışma başlamıştır. Marx'a göre, aşırı sömürülen, ezilen ve giderek sayıları artacak olan proletaryaya karşı tüm sermayeyi elinde bulunduran burjuva sınıfı da tersine giderek piramit şeklinde, tekeller ve tröstler biçiminde daha da zenginleşecektir. Buna karşın bir gün proletarya, devrim yoluyla kapitalist toplum tipine son verecek ve proletarya diktatörlüğünün egemen olacağı "sosyalist toplum"a geçecektir. Ancak Marx'a göre bu toplum tipi, uzun ömürlü değildir. Toplumu, bir sonraki ve nihai

¹¹ Detaylı bilgi için bkz "Toplumların Sınıflandırılması", <https://forum.turkmmo.com/konu/1861633-toplumların-sınıflandırılması/> (Erişim: 16.07.2018).

¹² Kölelik yaygın olarak Afrika Kıtası'ndaki siyahi insanlara uygulanmıştır. Hatta bazı verilere göre, o dönem toplam nüfusu 42 milyon olan Afrika'nın 36 milyonu köleleştirilmiştir. Bunlardan 4,5 milyonu taşıma sırasında, hastalık veya uygulanan şiddet sonucu ölmüş veya öldürülmüştür. Köle ticareti, karşıt hareketlerden gelen baskı ve talepler sonucunda, Britanya'da, '1807 Köle Ticareti Yasası' ile yasaklandı. 1833 yılında kabul edilen, 'Köleliği Kaldırma Yasası' ile 1 Ağustos 1834 yılında, Britanya İmparatorluğu'nda kölelik kaldırıldı. Osmanlı da ise kölelik, 1847 yılında Sultan Abdülmecit döneminde bir fermanla yasaklandı (Satana, 2018).

aşama olan “komünist toplum” a hazırlayacaktır. Bu aşamada artık sınıflar ortadan kalkmıştır ve bir tür “yeteneğe göre üretim ve gereksinime göre tüketim” ilkesi geçerli olacaktır. Karl Marx’ın bu toplum tipi sınıflamasına göre dünyada bazı toplumlar, sosyalist toplum aşamasına kadar gelmişler ancak yeryüzünde Marx’ın tanımladığı anlamda bir “komünist toplum” veya devlet söz konusu olmamıştır. Sosyalist toplumlara atfedilen “komünist” sıfatı, soğuk savaş dönemi mücadelelerinde kullanılan bir propaganda ve algı yönetimi deyimidir.

Arnold J. Toynbee’ye göre de toplumlar, fiziksel organizmalar gibi büyürler, güçlenirler ve verimlileşirler. Her toplum meydan okumalarla karşı karşıya kalır ve bu meydan okumalara karşı koyduğu oranda bir dinamizm kazanır, güçlü olur ve sürekliliğini sağlar. Aksi takdirde, bu meydan okumalara boyun eğerse yok olur. Bu tezinden hareketle uygarlıkları üçe ayırır: Birinci gruptakileri, tam gelişmiş uygarlıklar; ikinci grup durdurulmuş uygarlıklar -örneğin, Eskimolar, Osmanlılar, Ispartalıları -; üçüncü grup ise, erken ortaya çıkmış, bu yüzden gelişmemiş, uygarlık-altı düzeyde kalmış toplumlardır (Kongar: 1979: 85).

Başka ve sosyologların çoğunluğu tarafından da kabul gören bir toplum sınıflaması ise Gerhard Lenski ve Jean Lenski tarafından yapılmıştır (Macionis, 2001: 90-95; Popeone (1995: 84-85; Giddens, 2006: 33-43). Lenski’ler, yaşamı sağlayan biçimleri ölçüt alıp, toplumları ve geçirdikleri evreleri sınıflamışlardır. Bunları şu şekilde vermek olanaklıdır: 1. Avcı ve Toplayıcı (hunting and gathering) Toplumlar. Bu toplumlarda nüfus az ve küçüktür. Yiyeceğe bağlı olarak yer değiştiren göçebe bir yaşam tarzı vardır. Avcılıkta kullandıkları mızrak, taş balta gibi çok ilkel aletlere sahiptirler. Aile yapısı önemlidir ve aile tipi geniş ailedir. İşbölümü ve uzmanlaşma alt düzeydedir ve her birey hemen hemen her türlü işi yapar. Bu tür topluluklara günümüzde özellikle Amazon derinliklerinde, Afrika Kalahari Çölü’ndeki San Kabileleri ile Yeni Gine’de rastlanmaktadır. Avcı-Toplayıcı toplumlar, hızlı bir şekilde, teknolojik olarak gelişmiş, özellikle, Batı Avrupa ülkeleri tarafından sona erdirilmişlerdir.

Avcı ve toplayıcı toplulukların yanı sıra, dünyanın değişik yerlerinde bazı topluluklar, bazı hayvan türlerini evcilleştirmeyi başardılar. Sürüler edinerek, sürüleri çoğaltarak, bunlardan yaşamlarını sağlamaya çalıştılar. Aynı zamanda diğer bazı topluluklar ise geçici olarak yerleştikleri ve çoğunlukla su kenarları olan yerlerde, buğday, pirinç ve

diğer tahılları ekmeyi öğrendiler. Lenski'ler bu toplum tipini; 2. Çoban - Bahçıvan (pastoral and horticultural) Toplumlar olarak adlandırdılar. Bu tür toplumların, 12.000 yıl kadar önceden başlayarak bazı hayvanları evcilleştirmeye başladıkları ve 10.000 yıl kadar önce de Ortadoğu'nun bereketli nehir vadilerinde bahçecilik yoluyla tahıl yetiştirme işlemini gerçekleştirdikleri tahmin edilmektedir. Özellikle bahçecilikle uğraşan grupların bazılarının sayıca 1.000 kişiye ulaştığı ifade edilmektedir. Bu topluluklar, aynı zamanda, testi, tabak – çanak gibi bazı ev araçlarını geliştirip kullanmışlardır. Tabi ki tüm topluluk üyeleri bu tarımsal üretime katılmıyorlardı. Bazı kişiler, ufak ufak, bu ürünleri dağıtma, koruma vb. görevleri üstlenmeye başladılar. Özellikle refah ve güç-iktidar konularındaki ayrılaşmanın bu safhadan itibaren ortaya çıkmaya başladığı düşünülmektedir. Bahçıvanlıkla uğraşanlar, toprağın verimsizleşmesi; çoban topluluklar ise otlaklar bittiğinde yer değiştiriyorlardı. Günümüzde yeryüzünde, geçimlerini hala hayvan sürülerinden sağlayan göçebe topluluklara rastlamak olanaklıdır.

Aşağı-yukarı 3.000 yıl kadar önce sabanın keşfi ve hayvan gücünden yararlanarak tarla tarımına geçiş, kendi beraberinde yeni bir toplum tipi meydana getirdi. Bu yeni toplum tipini Lenski'ler; 3. Tarım (agrarian) Toplulukları olarak adlandırmışlardır. Burada meydana gelen artı-ürün, topluluğun geçim kaynakları için yer değiştirmesini ortadan kaldırdığı gibi yerleşimlerin kalıcılaşmasını, küçük kentsel çekirdekler denebilecek merkezlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu artı-ürün, toplum yapısında ve toplumsal ilişkilerde çok ciddi değişim ve dönüşümlere yol açtı. Örneğin, tarımı yapan, ürünü üreten ile bu ürüne el koyan, dağıtımını – ticaretini yapan kesimler arasında bir toplumsal tabakalaşma sistemi ortaya çıktı. Ekonominin gelişmesi ve ürün çeşitliliği, ilk kentsel yerleşimlerin belirmesine yol açtı. Aynı zamanda buralarda, 'takas ekonomisi'nden 'para ekonomisi'ne geçiş yaşandı ve bu durum da kendine uygun bürokratik yapıların oluşmasını sağladı. Bu bürokratik yapılar; koruma ve güvenlik başta olmak üzere, üretimin sürekliliğinin sağlanması, ticaretin geliştirilmesi, sokakların temizlenmesi, yangınların söndürülmesi, suyun sağlanması vb. gibi, günümüzdeki belediyececilik hizmetleri arasına giren pek çok hizmet ve hizmet sağlama birimlerinin örgütlenmesi şeklinde gerçekleşti.

Süreç içerisinde barutun icadı, buharın keşfi, saatler, yel - su değirmenleri, demirin eritilmesi; toplumsal yapılarda önemli değişim ve dönüşümlere yol açtı. Barutun keşfi ve demirin eritilmesi, yeni savaş araç-gereçlerinin geliştirilmesine imkan verirken aynı

zamanda buhar gücü, lokomotifin geliştirilmesini sağladı. Karada demiryolları döşenerek, trenler; denizlerde, doğa-rüzgar durumundan bağımsız her an seyahate imkan tanıyan gemiler aracılığıyla; daha önce küçük çaplı olarak ve kervanlar aracılığıyla aylar süren ticari faaliyetler, haftalara hatta günlere indi. Bu durum kendi beraberinde bir sermaye birikimi yarattı ve daha önce de ifade edildiği gibi; özellikle Amerika (kuzey – güney) kıtasının keşfi ile oradan Avrupa'ya getirilen altın ve gümüş; ciddi bir sermaye birikimi sağladı. Bu süreçte, özellikle 18. ve 19.cu yüzyıllarda Avrupa kentlerinde sanayileşme giderek egemen bir duruma geldi. Bu durum ise yeni bir toplum tipinin ortaya çıkmasını sağladı: 4. Sanayi - Endüstri (industrial) Toplumu. Endüstri toplumunda artık fabrika denen bir sistem içinde seri üretime geçilmiştir. Dokuma sanayi başta olmak üzere hemen hemen her alanda yoğun üretimler başlamıştır. Bu arada kentlerde, daha sonra Fransız Devrimi esnasında da görüleceği üzere, aristokratların sahip olduğu gibi, iktidardan pay isteyen, bunu eşitlik ilkesi söylemiyle talep eden ve yeni bir toplumsal kesim sayılacak ve daha sonra Marx'ın tabiri ile burjuva sınıfına dönüşecek olan “kent veya ticaret burjuvazisi” belirginleşmeye ve giderek karar mekanizmalarında etkili olmaya başlamıştır.

Bu toplum tipinde, şehir nüfusları kat kat artmış, aşırı bir işgücü arzı sonucu ücretlerde düşüş ve çalışma saatlerinde giderek artışlar olmuş, sömürü çok ileri düzeye ulaşmış ve bunların sonucu olarak yaşam koşullarında çok kötüleşme olmuştur. Karınlarını doyurmak için bütün aile bireyleri çalışmak zorunda kalmış, çocuk işçiliği had safhaya ulaşmıştır. Küçük çocuk bakımı sorun oluşturmuş ve bir kadın aynı anda 20-30 bebeğe bakmak durumunda kalmış; bakamayınca da hepsine afyon vererek uyutma yoluna gitmiş ve bu durum da hem nicelik hem de niteliği artan yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Hatta Victor Hugo tarafından yazılan “Sefiller” romanı, bu dönemi her yönüyle anlatır. Yine bu dönemde, üretimde makineleşme giderek artmış; bu durum, “makinelere işimizi elimizden alıyor” kaygısıyla işçi isyan ve hareketlerine yola açmış, makinelere işçiler tarafından parçalanmış ve büyük toplumsal bunalımlar yaşanmıştır. Bütün bunların ürünü olarak, sendikal hareketler giderek gelişmiş ve toplumsal yaşam çok sancılı dönemler geçirmiştir. İşte bu sorunlarla başa çıkmak için dönemin bilim insanları ve entelektüeller fikirler üreterek çözüm yolları bulmaya yönelmişlerdir. Bu çalışmalar sonucunda, sosyal devlet fikrinde gelişmeler olmuş; buna paralel olarak çalışma saatleri düşürülmüş, iş güvencesi getirilmiş, zaman içerisinde yıllık izin, doğum ve çocuk yardımı gibi haklar gelişmiş ve çoğunlukla Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde, refah devleti kavramı uygulamaya konmuştur. Endüstri

toplumunda, özellikle son 40-50 yıllık süreç içerisinde bilgi ve bilişim en önemli sermaye ve yatırım aracı olmuş; küreselleşme stratejisiyle birlikte dünya, bir mega köy, küresel köy olma yolunda dönüşüm geçirmiştir. Özellikle 1989 yılında başlayan “glasnost ve perestroyka (açıklık ve yeniden yapılandırma)” politikalarıyla “soğuk savaş” dönemi sona ermiş ve dünya toplumları bir taraftan “tek kutupluluğa” doğru evrilirken, diğer taraftan diyalektik olarak “çok kutuplu dünya” söylemi de giderek yaygınlık kazanmıştır. Bütün bu değişim ve dönüşümler, yeni bir toplum tipinin ortaya çıkmasına yol açmış ve bu yeni toplum tipi, Lenski’ler tarafından; 5. Post-modern (post-modern, post-industrial) Topluluklar olarak nitelendirilmiştir.

Post-modern toplumda artık bir parçalanma söz konusudur. Aynı mekanda hem feodal toplum kalıntıları ve hem de modern ötesi bir yaşam yan yana varlık gösterir. Artık grand (büyük) teoriler devri bitmiştir. Büyük teorilerin toplumları açıklama imkanı kalmamıştır. Çünkü toplum parçalara ayrılmıştır. Ancak bu parçalar, ayrı ayrı incelenmeli ve açıklanmalıdır. Başka türlü bu değişim ve dönüşümü anlamak olanaklı değildir. Bu toplum yapısında, tek veya çift-merkezli kentlerden çok-merkezli ve aynı zamanda kendi ülkelerinin finans başkentliğini de üstlenen metropol kentlere oradan da mega kentlere doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Artık fabrikaların yerini home-office’ler, makinelerin yerini yarı ya da tam otomatik robotlar almış ve bilgisayar temel bir araç olmuştur. Bilgisayarlar aracılığıyla tüm toplumlar internet üzerinden birbirine bağlanmıştır. Hatta Manuel Castells, 1990’lı yıllarda, bu oluşumdan hareketle dünya toplumlarını yeni bir toplum tipi olarak tanımlamak gerekir demiş ve bu toplum tipini tanımlamak için “Ağ Toplumu (network society)¹³” kavramını geliştirmiştir. Aynı dönemlerde, Ulrich Beck ise özellikle insan eliyle yaratılan riskler (ormansızlaştırma, nükleer tehdit, iklim değişikliği ve kuraklık, aşırı silahlanma, savaşlar vb.) sonucunda dünyanın kendini yok edecek bir duruma geldiğini ve bu durumun “Risk (risk society) Toplumu” olarak adlandırılması gerektiğini ortaya koymuştur Çuhacı, 2007:130-157).

Geçmiş dönemlerde yapılmış bir diğer toplum tiplemesi ise Ferdinand Tönnies’e aittir (Harris, 2001). Tönnies 1887 yılında yazdığı eseriyle toplumları, “Cemaat ve Cemiyet (Gemeinschaft ve Gesellschaft)” olarak iki ana tipe ayırmıştır. Cemaat tipi toplumlar genelde modern öncesi ve daha çok kır toplumlarını; cemiyet tipi toplumlar ise modern ve bir nevi

¹³ Geniş bilgi için bkz. <https://tarhibilgi.org/manuel-castells-kimdir-ag-toplumu-kavrami-nedir/>

sanayileşmiş kent toplumlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Durkheim¹⁴ de, toplumsal iş bölümü, uzmanlaşma ve dayanışma biçimlerini baz alarak; modern öncesi toplumların “mekanik”, modern sanayi toplumlarının ise “organik dayanışma” içinde olduklarını ileri sürmüştür. Weber¹⁵ de, toplumları otorite tiplerine üzerinden tanımlamaya çalışır: Geleneksel, Karizmatik ve Yasal-ussal (demokratik) Otorite.

Politik anlamda da dünya toplumları, bazı sınıflamalara konu olmuşlardır. Örneğin, kapitalist – batı bloku toplumlarını kastetmek için “Birinci Dünya”; sosyalist – doğu bloku toplumlarını kastetmek için “İkinci Dünya” ve özellikle eski Yugoslavya ve Hindistan gibi bağlantısız ülkeleri kastetmek için de “Üçüncü Dünya (veya bağlantısız ülkeler) Ülkeleri” sınıflama ve tanımlaması yapılmıştır. 1989 sonrası soğuk savaş döneminin sona ermesi ile bu sınıflama, günümüzde, anlamını yitirmiştir. Bu söyleme paralel olarak iki karşıt kutbu tanımlamak için, yine politik bir söylemle, “Batı Bloku – Doğu Bloku” veya “NATO Paktı–Varşova Paktı” kavramsallaştırmaları da kullanılmıştır. Aynı şekilde literatürde, yine politik söylem üzerinden, değişik toplumları tanımlamak için “gelişmiş toplumlar”, “az gelişmiş toplumlar”, “gelişmekte olan toplumlar”, “gelişmemiş toplumlar”, “geri bıraktırılmış toplumlar” gibi sınıflamalar da bulunmaktadır.

5. Sosyolojinin Alt Disiplinleri

Aydınlanma döneminden önce bilinmeyenler, neredeyse tamamen, teolojik açıklama ve kalıplar çerçevesinde açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Aydınlanma ile birlikte, metafizik düşünme biçiminden, aklın ve sorgulamanın egemen olduğu pozitif düşünme aşamasına geçilmiştir (Çağlar, 2017: 24-25). Yukarıda bahsedilmiş olduğu üzere, sanayi devrimini hazırlayan ve yaygınlaştıran gelişmeler, toplumların yapılarında çok önemli değişim, dönüşüm ve çatışmalar yaşatmıştır¹⁶. Yoğun sefalet ve yoksulluk, başta bulaşıcı hastalıklar olmak üzere, pek çok sosyal sorunun yaşanmasına sebep olmuştur. İşte

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. “Toplumsal İşbölümü ve Emile Durkheim”, <http://sosyolojisi.com/toplumsal-isbolumu-emile-durkheim/412.html>

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. “Toplumsal Eylem ve Otorite Tipleri: Max Weber”, <http://sosyolojisi.com/toplumsal-eylem-ve-otorite-tipleri-max-weber/420.html>

¹⁶ Özellikle sanayileşme ve tarımda makineleşmeyle birlikte, kırdan göçen büyük orandaki nüfuslar kent çeperlerine yerleşmeye başladılar. Ancak, her geçen gün sayıları artan bu kesim, zor ve kötü koşullarda yaşamaya başladı, toplumsal hareket ve çatışmalar yoğunlaştı ve entelektüeller, bu sorunların çözümü için yeni arayışlara girdiler.

bu ortamda entelektüeller¹⁷, bu sorunlara çözümler bulmak için gözlem, deney, inceleme ve araştırmalar yapmaya başladılar. Araştırma, geliştirilmiş olan araştırma sorularına yanıt vermek için veri toplama, toplanan veriyi analiz etme ve bunun sonucunda elde ettiği bulguları yorumlayarak sunma işlemidir (Çağlar, 2017: 24-25). Araştırmalar sonucunda biriken bilgiler, bilim dallarının bağımsızlaşmasına yol açtı. Ancak zaman içerisinde bilinmeyenler çözüldükçe, yeni bilinmeyenler ortaya çıktı ve bilim dalları bazı konularda birbirleriyle örtüşmeye başladı. Örneğin, sosyoloji ile ekonominin örtüşen ortak çalışma alanlarından hareketle ‘iktisat sosyolojisi’, psikoloji ile sosyolojinin örtüşen ortak çalışma alanlarından hareketle ‘sosyal psikoloji; aynı şekilde siyaset ve sosyoloji, ‘siyaset sosyolojisi’ni, sosyoloji ve eğitim, ‘eğitim sosyolojisi’ni, siyaset ve psikoloji, ‘politik psikoloji’nin, ekonomi ile politika ise ‘politik ekonomi’nin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı şekilde sosyal antropoloji, kültürel antropoloji, biyolojik antropoloji, hukuk sosyolojisi, tıbbi biyoloji, sağlık sosyolojisi, ekonometri vb. pek çok yeni alt disiplin ortaya çıkmaya başlamış ve hemen hemen her disiplin alanında alt uzmanlaşmalara gidilmiştir. Bu uzmanlaşmalar bir anlamda, bilimsel yolculukta varılan mesafenin de birer göstergeleridirler denebilir (Çağlar, 2017: 24-25).

Özellikle sosyal bilimlerin ana çalışma aktörü insan ve ilintileri, özellikleri, yaşamı vb. olduğu için, belirtildiği üzere, sosyal bilimlerin birbirlerinin alanlarıyla örtüşmeye başladılar. Bütün bu değişim ve gelişmelerden sosyoloji de etkilenmiş ve zaman içerisinde; yöntem, kuram, araştırma teknikleri vb. bilimsel süreçler aynı olmakla birlikte yeni alt çalışma alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Nasıl ki, bundan 40 yıl kadar önce Türkiye’de bir tıp doktoru hastanın her tür hastalığını muayene ve tedavi ediyorken; günümüzde göz, KBB, ortopedi, genel cerrahi, kalp damar, kadın hastalıkları ve doğum, romatoloji, onkoloji, patoloji vb. pek çok alt alana ayrılmış ve hatta bu her alt alan bile kendi içinde çeşitlenerek daha ileri düzeyde uzmanlaşmalara gitmiştir. Örneğin günümüzde göz hastalıkları içinde bile, glokom, şaşılık, katarakt uzmanı gibi alt uzmanlık alanlarına rastlamaktayız. İşte sosyoloji de, toplumsal yapılar da meydana gelen değişim ve dönüşümler sonucunda değişik konularda, alt çalışma alanlarına sahip olmuştur.

¹⁷ Bu dönemden önce, entelektüel arenada, bir tek kişi, hem astrolog, tıp insanı, felsefeci, matematikçi ve hem de kimyacı gibi bir sürü sıfatı üzerinde taşıyabiliyordu.

Arslan (2016: 19)'a göre sosyolojinin 50 civarında alt dalı vardır. Diğer bir deyişle birey, grup, topluluk ve topluma ait her alan aynı zamanda siyasetin, psikolojinin, hukukun, eğitimin, antropolojinin, ekonominin vb. alanına da girebilmektedir. Örneğin işsizlik, işsizliğin yarattığı yoksulluk vb. konular ekonomi biliminin alanına girmekle birlikte aynı zamanda bunun ortaya çıkardığı toplumsal sorunlar, toplumsal ilişki ve sistemler sosyolojinin alanına da girmektedir. Dolayısıyla, sosyal bilimlerin örtüşen bu alanlarından, yeni alt disiplinler türemiştir. Örneğin ekonomi ile sosyolojinin bu alan örtüşmesinden “iktisat sosyolojisi” diye bir çalışma alanı – alt disiplin oluşmuştur. Aynı şekilde aile sosyolojisi, kent sosyolojisi, köy sosyolojisi, suç sosyolojisi, sosyal psikoloji, sosyal antropoloji, boş zamanlar sosyolojisi, çalışma veya endüstriyel sosyoloji, siyaset sosyolojisi, iletişim sosyolojisi, sağlık sosyolojisi, hukuk sosyolojisi, tarihsel sosyoloji, eğitim sosyolojisi, göç sosyolojisi, örgüt sosyolojisi, bilgi sosyolojisi gibi; hatta sosyolojinin kendisini konu edinen “sosyoloji sosyolojisi” bile, bir alt çalışma alan-disiplini olarak ortaya çıkmıştır. Yaşam değişip, yapılar, iletişim ve ilişkiler farklılaştıkça bu çalışma alanlarında da çeşitlenmelerin olacağı açıktır. Ancak bu oluşum ve gelişmelere, Cangızbay (1999) itiraz etmektedir. İtirazını şu şekilde ifade etmektedir: “Nasıl ki, ‘Biyoloji’ olmadan; ‘Kuş biyolojisi’, ‘Kelebek biyolojisi’ ya da ‘Mikrop biyolojisi’, yani çeşit çeşit biyoloji olmaz; ‘Sosyoloji’ olmadan da ‘Aile sosyolojisi’ydi, ‘Tıp sosyolojisi’ydi yok ‘Bilgi sosyolojisi’ydi vs. diye de bir şey olamaz; zira doğrudan duyuşlarımıza birebir denk düşen çerçevelerden kalkarak bilim yapılabilecek olsaydı, gündüzü de ‘Gündüz astronomisi’, geceyi ise ‘Gece astronomisi’ ile açıklayabilirdik ki, bu da her şeyin kendi kendisiyle açıklanabilir olduğu anlamına gelir; dolayısıyla da bilime gerek kalmaz; yok hiçbir şey kendi kendisiyle açıklanabilir değil ise, gece de gündüz de açıklanmamış, dolayısıyla biz de sadece ‘gece’ değil, ‘gündüz’de de karanlıkta kalmış olurduk”.

Aslında, kendi içinde haklılık taşıyan her iki yaklaşımda göz ardı edilmemesi gereken en önemli şey, sosyoloji bir sosyal bilimdir ve ana çalışma konusu toplum ve ilintileridir. Metodolojisi, kuramları, ana-temel kavramları, araştırma teknikleri, kısacası bilimsel bilgi edinme süreci bellidir. Fakat çalışma alanları çeşitlilik gösterebilir. Örneğin, toplumsal yaşamın suç, iktisat, eğitim veya politika alanında sosyolojik çalışmalar yapılabilir ve yapılmalıdır da. Sorun ve çelişki, acaba bu çalışmalara suç sosyolojisi, eğitim sosyolojisi gibi yeni sıfat ve kimlikler vermek gerekir mi gerekmez mi ikileminde düğümlenmektedir. Hatta bu tartışmanın bile, ‘sosyolojinin sosyolojisi’ni yapmak olduğu, rahatlıkla

söylenbilir. Dolayısıyla bu konudaki yorum ve değerlendirmeleri, entelektüel bir üretim olması sebebiyle, sosyoloji alanındaki öğrenci, araştırmacı ve akademisyenlere bırakmakta fayda olacaktır.

İşte insan türü, akıl kaynaklı soru sorma ve yanıt arama süreciyle bilimi, bilimsel bakışı, bilimsel analiz ve değerlendirmeyi giderek daha fazla kullanmaya başlamış; bu süreçlerle bilinmeyenleri biliniyor kılarken yeni bilinmeyenlerle karşılaşmış ve bu serüvenine devam etmiş, günümüzde ise bu yolculuk tüm hızı ile devam etmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu yolculukta mesafe kat etmiş ve bilgi sahibi olanlar, insan ve doğaya daha fazla hakim olmaya başlamış, onların işleyiş, değişim ve dönüşüm yasalarını keşfetmiş; bunun sonucunda değerler, sistemler ve teknolojiler üreterek kendi dışındakileri, istek ve gereksinimleri doğrultusunda kullanmaya ve sömürmeye başlamışlardır. Akıllı, dolayısıyla bilimi kullanmayanlar, Comte'un deyimini ile metafizik aşamayı bir türlü geçememiş ve günümüzde bu toplumlar, insanlarına eşitsizlik, yoksulluk, hastalık, savaş, katliam, insan hakları ihlali, toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere tüm sorunları boğazlarına kadar yaşamaktadırlar. Her iki coğrafyanın ortasında bulunan bir ülke olarak kafamızı Avrupa ve Orta Doğu'ya çevirdiğimizde, bu satırlarla ne demek istendiği çok daha iyi anlaşılacaktır (Çağlar, 2017). Dolayısıyla, sorunların çözümünün ve geleceğin, bilim ve bilimsel süreçlerle üretilen bilgi ve teknolojilerde olduğu açıktır ki devletimizin kurucusu, Mustafa Kemal Atatürk, muhteşem bir öngörü ile bu gerçeği vecizeleştirmiştir: "Hayatta en hakiki mürşit (yol gösterici) bilimdir". Sosyoloji hayattır; hayatın anlaşılması, tasarlanması ve geleceğin şekillendirilmesidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, D. Ali (2016) “Giriş Yerine, İnsan, Toplum, Bilim”, iç. **Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak** . (ed. Durmus Ali Arslan ve Mustafa Çağlayandereli), İstanbul: Paradigma Akademi, s. 17-35.
- Arslan, D. Ali ve Mustafa Çağlayandereli (2016) **Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak**, İstanbul: Paradigma Akademi.
- Bauman, Zygmunt (1990) **Thinking Sociologically**, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Bauman, Zygmunt (1992) **Intimations of Postmodernity**, London: Routledge.
- Bilton, Tony, Kevin Bonnett, Pip Jones, Tony Lawson, David Skinner, Michelle Stanworth ve Andrew Webster (2008) **Sosyoloji**, (Çv. Kemal İnal), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bottomore, T. B. (1977) **Toplumbilim**, (Çv. Ünsal Oskay), Ankara: Doğan Yayınevi.
- Cangızbay, Kadir (1999) **Sosyolojiler Değil Sosyoloji**, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Çağlar, Ali (2017) “Bilim ve Yöntem”, ic. **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri**, (ed. Durmus Ali Arslan ve Mustafa Çağlayandereli), İstanbul: Paradigma Akademi,, s. 17-44.
- Çuhacı, Aysu (2007) “Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı”, **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 14. Sayı, s. 130-157.
- Devasirie, Chamathka (2018) **What is ‘Thinking Sociologically?’**, [https://socioscope.files.wordpress.com/2010/05/what-is-it-to-e28098think-sociologically .pdf](https://socioscope.files.wordpress.com/2010/05/what-is-it-to-e28098think-sociologically.pdf) (Erişim, 20.07.2018).
- Erjem, Yaşar (2016) “Sosyolojik Düşüncenin Gelişimi ve Sosyolojide Temel Kuramsal yaklaşımlar”, iç. **Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak**, (Ed. Arslan, D. Ali ve Mustafa Çağlayandereli) İstanbul: Paradigma Akademi, s. 69-105.
- Giddens, Anthony (1992) **The Consequences of Modernity**, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (2006) **Sociology**, Cambridge: Polity Press.
- Harris, Jose (ed.) (2001) **Ferdinand Tönnies: Community and Civil Society**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Horton, Paul and Chester L. Hunt (1984) **Sociology**, New york: McGraw-Hill Book Company.
- Kongar, Emre (1979) **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lundberg, G. A. vd. (1970) **Sosyoloji**, Cilt: 2, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Macionis, John J. (2001) **Sociology**, New Jersey: Prentice Hall.
- Mills, C. Wright (1967) **The Sociological Imagination**, London: Oxford University Press.

Popenoe, David (1995) **Sociology**, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Satana, Nazan Sara (2018), “Dünya’da Köleliğin İlki ve Sonu”,
[http://blog.milliyet.com.tr/dunyada-koleligin-ilki-ve-sonu-
/Blog/?BlogNo=425288](http://blog.milliyet.com.tr/dunyada-koleligin-ilki-ve-sonu-/Blog/?BlogNo=425288) (Erişim: 16.07.2018).

Sosyoloji Sosyolojisi.com (2017). “Auguste Comte: Pozitivist sosyolojinin gelişimi”.
<http://sosyolojisi.com/auguste-comte-pozitivist-sosyolojinin-gelisimi/398.html>
(Erişim: 15.08.2017).

Toplumların Sınıflandırılması (2018) [https://forum.turkmmo.com/konu/1861633-
toplumlarin-siniflandirilmesi/](https://forum.turkmmo.com/konu/1861633-toplumlarin-siniflandirilmesi/) (Erişim: 16.07.2018).

Weber, Max (2013) **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, İstanbul: Yarıncı Yayıncılık.